

Jolanta Skubisz*

Normy społeczne w systemie wychowania i bezpieczeństwa szkolnego. Zarys problematyki

Wstęp

Z perspektywy bezpieczeństwa cała społeczność szkolna pełni dwojaką rolę. Zarówno nauczyciele, wychowankowie, jak i pracownicy szkolni są biorcami bezpieczeństwa, czerpiąc jego gwarancje od struktur wyższych i z uregulowań prawnych, mają zagwarantowane to niejako z faktu pełnienia danej funkcji. Z drugiej strony czynnie współtworzą bezpieczeństwo szkoły, wywiązując się w tym zakresie z nałożonych obowiązków czy też wykazując pewne postawy, pożądane i wymagane w danym środowisku, wychodząc naprzeciw potrzebom, biorą udział w zarządzaniu bezpieczeństwem w szkole.

Zatem za systemem oświaty bezpośrednio stoi szkoła i to ona ma realizować wszystkie cele, które są długofalowe, a czy zostaną one osiągnięte przez danego człowieka, sprawdzić można dopiero po kilku latach. Poza tym nie da się precyzyjnie wymierzyć wpływu szkoły na efekty jej działania. Nadrzędnym celem działań szkoły jest wszechstronny rozwój uczniów. Edukacja szkolna polega na harmonijnej realizacji przez nauczycieli zadań w zakresie nauczania, kształcenia umiejętności i wychowania. Zadania te tworzą wzajemnie uzupełniające się i równoważne wymiary pracy każdego nauczyciela.

Cała praca szkoły, poczynając od pracy dyrektora, a na pracownikach administracyjnych kończąc, służy zapewnieniu tych celów. Oczywiście największą odpowiedzialność za nie ponosi dyrektor szkoły, lecz jest ona rozłożona na wszystkich pracowników. Najbardziej newralgicznym punktem całej organizacji, jaką jest szkoła, jest grono pedagogiczne, ponieważ to na nim spoczywa obowiązek, a zarazem odpowiedzialność za realizację tych nadrzędnych celów.

* Mgr Jolanta Skubisz – nauczyciel w Szkole Podstawowej Nr 301 w Warszawie.

Bezpieczeństwo w szkole

W kształtowaniu właściwych postaw wśród uczniów bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na zachowywanie pożądaných norm (zasad) szkolnych jest bezpieczeństwo szkolne.

Zatem jednym z głównych zadań szkoły jest zapewnienie bezpiecznych warunków osobom w niej przebywającym poprzez przestrzeganie przyjętych norm postępowania określonych w statucie szkoły. Bezpieczeństwo jest gwarantem umożliwiającym rozwój podmiotu. Brak poczucia zagrożenia jest podstawową potrzebą człowieka.

Stan bezpieczeństwa nie jest stanem stabilnym. W rzeczywistości nie jest dobrem danym podmiotowi raz na zawsze. Podlega ciągłym zagrożeniom, zarówno ze strony sił natury, jak i niezamierzonych oraz zamierzonych skutków działalności człowieka. Dlatego też ważne jest zadbanie o zapewnienie tego stanu wśród dzieci i młodzieży.

Analiza środowiska szkolnego przybliża obszar bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego, które mogą przybrać następujące postacie:

- stan braku bezpieczeństwa – wówczas gdy występuje duże rzeczywiste zagrożenie, a postrzeganie tego zagrożenia jest prawidłowe (adekwatne do zagrożenia),
- stan obsesji niebezpieczeństwa – występuje wtedy, gdy nieznaczne zagrożenie jest postrzegane jako duże,
- stan fałszywego bezpieczeństwa – ma miejsce wówczas, gdy zagrożenie jest poważne, a postrzegane bywa jako niewielkie,
- stan bezpieczeństwa – występuje wtedy, gdy zagrożenie zewnętrzne jest nieznaczne, a jego postrzeganie prawidłowe (Frei, 1977: 17 i nast.).

Wyżej wymienione stany zagrożeń są wzajemnie powiązane i współcześnie nie można rozpatrywać ich osobno.

Zagrożenia mogą być skierowane na zewnątrz i do wewnątrz, tak samo powinny być skierowane działania w celu ich eliminowania.

Bezpieczeństwo zewnętrzne jest jednym z rodzajów bezpieczeństwa, które dotyczy zagrożeń i przeciwdziałań wobec nich występujących na zewnątrz szkoły. Zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa zewnętrznego jest istotnym elementem polityki oświatowej naszego państwa.

Bezpieczeństwo wewnętrzne dotyczy zaspokojenia potrzeb i interesów społeczeństwa danej szkoły. Proces ten realizowany jest w złożonym środowisku, a jego konsekwencje dotyczą nie tylko zainteresowanych osób i grup społecznych, środowisk, regionów i całych państw, lecz odnoszą się też do innych społeczności, które nie znają pojęcia *granica państwa*.

Bezpieczeństwo w istocie zależy również od tego, co dzieje się wokół nas, od środowiska zewnętrznego i wewnętrznego, z których mogą pochodzić ewentualne zagrożenia. Zależy także od nas samych, naszego przygotowania merytorycznego w tym zakresie, naszego zdrowia i gotowości sprostania takim zagrożeniom (Pokruszyński 2010: 10).

Bezpieczeństwo jest zatem naczelną potrzebą i wartością człowieka oraz grup społecznych, jest najważniejszym celem istnienia. Chodzi tu nie tylko o przetrwanie, lecz także o bezpieczeństwo rozwoju, które ma zapewnić ochronę i wzbogacanie tożsamości jednostek i narodu.

System bezpieczeństwa badanej szkoły opiera się m.in. na:

- Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,
- Konwencji o Prawach Dziecka,
- ustawie o systemie oświaty,
- statucie szkoły.

Analiza statutu oraz regulaminów obowiązujących w Szkole Podstawowej Nr 301 w Warszawie pozwala stwierdzić, że są one spójne z obowiązującymi aktami prawnymi. Zapisy w statucie szkoły gwarantują uczniom respektowanie ich praw, ale przypominają także o obowiązkach wobec nauki i szkoły. Uwzględniają zarówno kary za różnorakie przewinienia, jak i nagrody za wzorową postawę i osiągnięcia w różnych dziedzinach życia szkolnego.

W szkole realizowane są też programy wychowawczy i profilaktyczny uwzględniające różne obszary życia szkolnego.

Niemniej jednak istnieją w szkole problemy. W szkole obowiązuje wiele przepisów. Oprócz norm skodyfikowanych w szkole obowiązuje także wiele zasad obyczajowych, których należy przestrzegać. Dlatego m.in. w kulturze szkoły opartej na normach i wartościach ważnym elementem jest również język, w jakim komunikują się wszyscy uczestnicy życia szkolnego: uczniowie, nauczyciele, rodzice, dyrektor. Kierunkiem pracy w tym obszarze jest propozycja Marshalla Rosenberga – porozumienie bez przemocy. (Widstrand, Göthlin, 2005: 7–9). Jest to komunikacja czterech kroków:

- obserwacji faktów – bez oceniania,
- wyrażania uczuć – bez ich interpretowania,
- wyrażania potrzeb – bez ich zastępowania gotową strategią,
- wyrażania prośby – z akceptacją odmowy jej spełnienia przez innych.

Poprzez rozmowę, dialog, argumentację i dyskusję uczeń zdobywa umiejętności, testuje swoje przekonania i tworzy własny system wartości. Język, którym posługuje się nauczyciel, rzutuje na wzajemne zrozumienie, stanowi przykład współdziałania w szkole¹. Dlatego właśnie nauczyciele własnym przykładem muszą dawać dzieciom lekcje przestrzegania szkolnych norm postępowania.

¹ Niezależność to zdolność człowieka do samodzielnego decydowania o swoich potrzebach. Zdolność ta jest całkowicie niezbędna, jeżeli człowiek ma brać aktywny, świadomy udział w życiu społecznym. Wzajemność rozumienia jest zdolnością człowieka do rozumienia potrzeb innych ludzi i uwzględniania zależności pomiędzy zaspokojeniem potrzeb innych ludzi a swoimi własnymi, dobrym samopoczuciem. Zdolność ta jest bardzo ważna, jeżeli człowiek chce wyrazić siebie szczerze i jasno, mając na uwadze dobro własne, a zarazem z szacunkiem i empatią odnosząc się do innych osób (zob. więcej Widstrand, Göthlin, 2005).

Normy społeczne

Zajmując się normami i wartościami na gruncie pedagogiki, nie wolno zapomnieć iż jak dotąd nie ma zgody co do sposobu ich rozumienia, także w różnych innych dyscyplinach naukowych, np. w socjologii, filozofii, ekonomii. Na ogół jednak przyjmuje się, iż pojęcia *normy* i *wartości* oznaczają to wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich.

Na podstawie badań CBOS pt. *Opinie Polaków o wychowaniu i roli szkół w procesie wychowawczym* można stwierdzić, iż Polacy chcieliby nauczyć swoje pociechy przede wszystkim szacunku do innych oraz moralnego postępowania (Smak-Wójcik, 2009: 4 i nast.). 72% respondentów wskazuje, iż największym problemem dzisiejszych rodziców w Polsce jest brak czasu, co wpływa na sposób wychowania dzieci. Jednocześnie na pytanie o kary fizyczne prawie połowa badanych (44%) odpowiedziała, że kary takie stosowane są wobec dzieci zbyt rzadko. Badacze spytali rodziców też o to, jakie ich dzieci powinny być w przyszłości? Oto wyniki:

- powinny postępować moralnie – 64%,
- powinny mieć własne zdanie – 59%,
- muszą walczyć o swoje prawa – 58%,
- muszą być przedsiębiorcze – 56%,
- muszą pomagać innym – 47%,
- powinny umieć ryzykować – 38%,
- muszą zarabiać dużo pieniędzy – 37%.

Na szkole także spoczywa obowiązek przekazywania norm i wartości społecznych oraz reagowania na niewłaściwe zachowania uczniów. Nieprzestrzeżenie norm społecznych uderza w godność i bezpieczeństwo uczniów, a ignorowanie tego zjawiska jest przyzwoleniem na nie: brak reakcji na przemoc oznacza zgodę na tego typu zachowania i zezwolenie na ich kontynuację.

Z analizy własnych badań na temat znajomości przez uczniów obowiązujących norm społecznych wynika, iż:

- 87% uczniów bardzo dobrze albo dobrze zna zasady obowiązujące w szkole,
- 85% nauczycieli codziennie lub kilka razy w tygodniu rozmawia z dziećmi o szkolnych zasadach,
- uczniowie jako główne źródło poznania zasad wskazują wychowawcę – 73%,
- 16% uczniów przyznaje, że codziennie albo kilka razy w tygodniu rozmawia o zasadach z rodzicami,
- 54% nauczycieli uważa, że rodzice mają bardzo duży lub duży wpływ na przestrzeżenie szkolnych norm,
- wszyscy (!) uczniowie znają konsekwencje naruszania zasad.

Zatem brak reakcji na przemoc pociąga za sobą wiele oplakanych następstw zarówno dla uczniów, jak i dla samych nauczycieli, na przykład:

- nie wszyscy uczniowie znają normy obowiązujące w szkole, 10% respondentów stwierdza średnią ich znajomość, a 3% zna je słabo lub bardzo słabo,
- 55% uczniów przyznaje, że nie rozmawia z rodzicami na temat zasad (tylko 7% rodziców przyznaje się do tego),
- 15% nauczycieli przyznaje, że zaledwie kilka razy w miesiącu przypomina uczniom o zasadach szkolnych,
- uczniowie naruszają zasady, mimo że znają konsekwencje ich lekceważenia.

Przedmiotowa analiza badań pokazuje brak znajomości norm, jakie panują w środowisku szkolnym, co jest równoznaczne z ich naruszaniem, dlatego m.in. należy na godzinie wychowawczej stwarzać sytuacje przybliżające uczniom tę problematykę – poprzez gry, ćwiczenia symulacyjne itp.

Natomiast jeśli uczniowie nie rozmawiają z rodzicami o obowiązujących zasadach, to otrzymują od rodziców przyzwolenie na ich nieprzestrzeganie, dlatego konieczna jest pedagogizacja rodziców w tym zakresie.

O normach, zasadach i skutkach ich naruszania trzeba rozmawiać z uczniami nie incydentalnie, lecz regularnie

Ważną kwestią w tym zakresie jest również wymóg nauczyciela (wychowawcy) nieujawniania własnego stanowiska, zwłaszcza wobec kontrowersyjnych problemów zagrażających bezpieczeństwu uczniów w szkole. Zadanie pedagoga polega głównie na zaaranżowaniu wśród wychowanków dyskusji na temat omawianych zagrożeń i na wykazaniu troski o wysoki jej poziom. I tak wychowanie moralne w znaczeniu normatywnym stawia sobie za cel przyswajanie przez dzieci i młodzież norm, zasad, wartości moralnych, których aprobata i realizacja mają zapewnić im bycie dobrym.

Zakłada się także, iż to dorośli wiedzą najlepiej, jakie wskazania są przydatne i konieczne w życiu młodzieży. Stąd przekazywane im normy (wartości) uważa się za mające dla nich moc obowiązującą. Przekaz norm społecznych kierowany do młodego pokolenia dotyczy:

- wartości, czyli godnych, społecznie akceptowanych celów postępowania (np. wagi edukacji, samorealizacji, osiągnięć sportowych itp.),
- norm społecznych, czyli godnych, społecznie akceptowanych sposobów, środków osiągania celów opartych na wartościach (np. zdyscyplinowania i konsekwencji w nauce, uporczywości w treningu, aktywności prospołecznej itp.),
- wzorów osobowych, czyli związku wartości i norm wskazujących pożądane sposoby realizowania ról społecznych (np. roli ojca, urzędnika, polityka, sportowca, księdza itp.).

Istotne jest zwiększenie roli szkoły w kształtowaniu postaw uczniów zgodnie z wartościami i normami społeczności szkolnej, co może stanowić substytut malejącej roli rodziny. Trafne jest zatem podkreślanie efektu pracy personelu pedagogicznego i niepedagogicznego szkoły w egzekwowaniu respektowania norm społecznych.

Klimat szkoły to właściwości środowiska szkolnego, na które składają się doznania i przeżywane procesy interakcyjne i komunikacyjne, możliwości partycypacji

w życiu szkoły, odbiór procesu nauczania i wychowania. Na podstawie tejże analizy wyróżnia się następujące elementy dobrego klimatu²:

- jasność celów – uczniowie i nauczyciele mają jasne wyobrażenia na temat celów, do których zmierza szkoła,
- jasność dowodów, które prowadzą do osiągnięcia celów zarówno w sferze edukacyjnej, jak i wychowawczej,
- sposób traktowania oparty na uczciwości, zaufaniu i odpowiedzialności,
- współudział uczniów – możliwość brania czynnego udziału w procesie tworzenia działań edukacyjno-wychowawczych,
- wsparcie, jakie odczuwają uczniowie na linii uczeń–uczeń, uczeń–nauczyciel, nauczyciel–dyrektor, odczuwanie, że podejmowane przez wszystkich działania są zauważalne, doceniane i popierane,
- bezpieczeństwo – poczucie bezpieczeństwa ze strony innych uczniów, jak i dorosłych,
- przyjazne środowisko – dostosowane do potrzeb uczniów oraz nauczycieli (Petlák, 2007: 37–38).

Uczniowie muszą mieć świadomość, że normy (zasady) stworzone zostały z myślą o tym, by pomóc im lepiej się uczyć i pokonywać potencjalne zagrożenia, na jakie mogą być narażeni w szkole, oraz że te normy (zasady) są uzasadnione i pożyteczne. Rozsądni nauczyciele pomogą uczniom zrozumieć te normy, wartości i nieodzowność tworzonych przez siebie reguł.

Stwierdza się, iż skuteczne zabieganie w procesie wychowania o preferowanie przez dzieci i młodzież norm oraz wartości uniwersalnych i ponadczasowych wymaga nadal dalszych poszukiwań. Nie oznacza to oczywiście, iż nie warto podejmować różnych prób zapoznawania wychowanków z owymi normami i wartościami, łącznie z uwrażliwieniem na nie oraz umożliwianiem urzeczywistniania ich w życiu codziennym (Łobocki, 2004: 146). Należy wysnuć wniosek, że bez podejmowania takich prób trudno jest oczekiwać w miarę zadowalającego sukcesu pracy wychowawczej z dziećmi i młodzieżą.

Wielu pedagogów uważa za rzecz oczywistą, że najskuteczniejszą procedurą radzenia sobie z problemami wychowawczymi jest system nagród i kar. W takim systemie, kiedy już ustalone zostaną reguły i konsekwencje, jedynym obowiązkiem nauczyciela jest konsekwentne ich stosowanie (Łobocki, 2004: 284). Należy również zwrócić uwagę, iż znaczna część pedagogów jest przekonana, że reguły i konsekwencje nie powinny być dopasowywane do aktualnej sytuacji. Wszyscy uczniowie mają być traktowani dokładnie tak samo. Inne postępowanie, jak wierzą, byłoby niesprawiedliwe.

² Badania przeprowadzone w Polsce przez HBSC w roku 2002 wskazują, iż brak dbałości o klimat szkoły skutkuje zwiększoną ilością negatywnych zachowań uczniów. Uczniowie, którzy dobrze postrzegają środowisko szkolne, rzadziej uczestniczą w bójkach i rzadziej sięgają po tytoń czy narkotyki. W środowisku, gdzie dba się o klimat szkolny, uczniowie są mniej narażeni na bycie ofiarą dręczycieli i również rzadziej sięgają po alkohol (Woynarowska-Soldan, 2007).

Pogląd na ten temat pokazuje analiza badań własnych na temat respektowania przez uczniów norm obowiązujących w szkole:

- 67% nauczycieli ocenia swoją skuteczność w egzekwowaniu zasad jako bardzo dobrą lub dobrą,
- wychowawcy, oceniając zachowanie ucznia, kierują się nie tylko własną opinią, ale także opinią innych nauczycieli (73%), wychowawców świetlicy (36%), a 40% uwzględnia opinię innych pracowników szkoły,
- 12% uczniów twierdzi, że nie narusza zasad,
- 85% uczniów ocenia swoją dyscyplinę na przerwach jako bardzo dobrą lub dobrą,
- 82% uczniów ocenia swoją dyscyplinę na lekcjach jako bardzo dobrą lub dobrą.

Wyniki pokazują, iż w większości respondenci stosują się do obowiązujących norm i zasad. Co jest zatem problemem? Otóż badania pokazują, że:

- dzieci mają wysoką samoocenę, ale w pytaniu kontrolnym przyznają się, że naruszają dyscyplinę lekcji (33%) i przerwy (33%),
- obserwacja uczniów na przerwie nie pozwala zgodzić się z ich wysoką samooceną,
- najwięcej problemów nastręczają nauczycielom zachowania agresywne uczniów (29%), wyśmiewanie się z innych uczniów (8%), zaburzenia emocjonalne, zabawy w toalecie, lekceważenie zasad, konflikty uczniów i dokuwanie innym (po 6%).

Analizując wyniki badań, można stwierdzić, że niezwykle istotne jest, aby:

- ocena z zachowania ucznia uwzględniała opinię innych nauczycieli, a także pracowników szkoły, gdyż warunkuje to egzekwowanie dyscypliny nie tylko przez wychowawcę klasy,
- uczeń otrzymywał jasny komunikat dotyczący przekroczenia regulaminu, tak by nie było wątpliwości dotyczących konsekwencji,
- doskonalono umiejętności wychowawcze nauczycieli, co jest sposobem na rozwiązywanie problemów dotyczących dyscyplinowania uczniów, dlatego warto w ofercie WDN (Wewnętrzne Doskonalenie Nauczycieli) uwzględnić te potrzeby.

Zagadnienie to wymaga dalszych wnikliwych dociekań i studiów. Nadmienię tylko, że warto pamiętać o istotnym znaczeniu prawidłowego kształcenia pedagogicznego nauczycieli. Wskazane jest, aby nie tylko pedagodzy, lecz cały personel szkolny miał doświadczenie oraz potrafił wybrać i dostosować metody respektowania norm społecznych w środowisku szkolnym do kontekstu sytuacyjnego, środowiska i wartości. Praca taka powinna być objęta superwizją i ewaluacją, które stworzą możliwość rozwoju i doskonalenia całego środowiska społecznego związanego ze szkołą.

Podsumowanie

Preferowanie wartości podstawowych w procesie wychowawczym nabiera szczególnego znaczenia w warunkach szkolnych. Pozornie tylko może się wydawać, że w warunkach takich zabieganie o nie stanowi dawno przebrzmiały i nieaktualny problem pedagogiczny. Ze stanowiskiem takim trudno jest się zgodzić. Przede wszystkim zapomina się o tym, iż bez hołdowania wartościom uniwersalnym i ponadczasowym świat, w którym żyjemy, byłby niewart przetrwania. Oczywiście, niekiedy głoszenie i realizowanie norm i wartości ogólnoludzkich w pracy wychowawczej z dziećmi i młodzieżą może przybrać formę swoistej megalomanii, nadętej retoryki aksjologicznej czy po prostu wierutnego fałszu. Nie o takie, rzecz jasna, wychowanie do norm i wartości tu chodzi. W każdym razie we współczesnym społeczeństwie ma ono niemałą rolę do spełnienia. W społeczeństwie tym istnieje zwielokrotniona wymiana informacji, w tym również dotyczących różnych opinii i stanowisk na temat preferowanych bądź uznawanych norm i wartości. Zatem gdy zachodzą między nimi różnice zdań, bywa to odpowiednio nagłaśniane, zwłaszcza przez środki masowego przekazu. W tej sytuacji dochodzi niejednokrotnie do dezorientacji młodego pokolenia w sprawie norm i wartości podstawowych.

Summary

Social norms in system of education and school safeties.

Outline of problem

School acts, on accepted (catched on) values basing (resist) and socially accepted norms, it intensifies, it leans and it develops it (them) in school community. School from the point of view of it, that pupils (disciples) spend considerable amount of time in (to) her (it), present can intensify by children of postures and lean and develop it (them) at these pupils (disciples), they need which (who) in this area equipment (assistance). Without proper (suitable) application of social norm in school environment, does not have capability of realization of educational principle and school safeties.

Keywords: safety, values and social norms

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, wartości i normy społeczne

Bibliografia

- Frei D. (1977), *Sicherheit, Grundfragen der Weltpolitik*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart.
- Łobocki M. (2004), *Wybrane problemy wychowania*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Petlák E. (2007), *Klimat szkoły, klimat klasy*, Żak, Warszawa.
- Pokruszyński W. (2010), *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa*, Wyd. WSGE, Warszawa.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty z późniejszymi zmianami.
- Widstrand T., Göthlin M. (2005), *Porozumienie bez przemocy, czyli język żyrafy w szkole*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa.
- Woynarowska-Sołdan M. (2007), *Klimat społeczny szkoły a zachowania uczniów*, „Remedium”, nr 10(177).